

сільськогосподарська кооперація», «Організація пунктів по переробці плодів та овочів», «Правильне годування худоби» тощо [12, арк. 54].

Як зазначається в архівній справі, а саме, у звіті Жолобянських Вищих трирічних педагогічних курсів за 1921 р. – «Вищі педагогічні трирічні педагогічні курси – педагогічний навчальний заклад, у зв'язку з ідеологічною потребою, оскільки взагалі освіта є потребою в таких випадках» [9, арк. 31].

Таким чином, спеціальні трирічні педагогічні курси були чи не єдиною педагогічною підготовкою, яка б забезпечувала підготовку вчителів в умовах перехідного періоду реформування педагогічної освіти, і як наслідок – фактична відсутність професійної підготовки майбутніх діячів освіти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). ДАВіО. Ф. Р-256. Оп. 1. Спр. 634. 772 арк.
2. ДАВіО. Ф. Р-847. Оп. 1. Спр. 269. 68 арк.
3. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1218. 84 арк.
4. ДАВіО. Ф. Р-847. Оп. 1. Спр. 273. 29 арк.
5. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1222. 156 арк.
6. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1209 а. 33 арк.
7. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1213. 87 арк.
8. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1219. 105 арк.
9. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1221. 64 арк.
10. ДАВіО. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 1216. 74 арк.
11. ДАВіО. Ф. Р-842. Оп. 4. Спр. 78. 68 арк.
12. ДАВіО. Ф. Р-847. Оп. 1. Спр. 274. 219 арк.
13. Записки Вінницького українського педагогічного технікуму. Вінниця: Вид. Вінукрпедтехнікуму, 1929. 132 с.

Панасюк Михайло

РЕЄСТРАЦІЯ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ АНТИРЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В 1920-Х РР. (НА ПРИКЛАДІ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ)

В сучасних умовах взаємини держави та церкви простежуються в царині нормативно-правової сфери. Держава законодавчо визначає норми та правила, що регулюють діяльність релігійних організацій. Між окремими православними конфесіями існують напружені, подекуди навіть, ворожі стосунки, загострюються питання реєстрації нових общин, перехід общини з однієї конфесії в іншу, захоплення та передача храмів, церковного майна та інше. Віряни часто відстоюють свої права в суді.

Поглиблення міжконфесійних суперечок зумовлене не лише суспільно-політичною ситуацією в країні, дається взнаки тривала, майже столітня історія державно-церковних взаємин, започаткована ще при утвердженні радянської влади. Сьогодні релігійні громади при храмах створюють так звані «десятки», «двадцятки». Дана традиція сформувалась в 1920-х рр., коли держава дозволяла зареєструвати общину в кількості 20-ти, згодом 50-ти чол. З'ясування характеру політики радянської влади стосовно релігійних організацій є актуальною проблемою в сучасних умовах. На

території Вінниччини відбулись ряд важливих процесів, що свідчать про антирелігійну спрямованість більшовизму.

Вітчизняні науковці приділяли увагу проблемі нормативно-правового статусу релігійних організацій в 1920-х рр.. в УСРР, зокрема Л. Бабенко, Г. Лаврик, В. Пащенко, Б. Бездітко, Б. Андрусишен, В. Бондаренко, Л. Владиченко. Досліджувалось дана проблема також на матеріалах окремих регіонів України, наприклад А. Фесенко вивчав питання реєстрації релігійних общин в зазначений період на Донеччині, О. Чучалін – на Київщині. Реєстрація релігійних громад на території Вінниччини висвітлювалась у працях О. Галамай, В. Добіжа, О. Колесника. Р. Андрущак приділив увагу реєстрації римо-католицьких громад на Поділлі. Але не всі аспекти даної проблеми вивчені, окремі напрямки потребують подальшого дослідження. Метою статті є аналіз особливостей реєстрації релігійних громад як одного із чинників антирелігійної політики радянської влади в 1920-х рр.. на території Східного Поділля.

Державно-церковні відносини в 20-х роках ХХ ст. в УСРР формувались в умовах посилення наступу більшовицької влади на релігійні організації, не виключенням в цьому була територія сучасної Вінниччини. Політика радянської влади по знищенню церкви як суспільного інституту, носія відмінних від комуністичної ідеології моральних та духовних цінностей, велась цілеспрямовано. Одним із способів протидії діяльності релігійних організацій були нормативні та адміністративні обмеження. Декрет Тимчасового Робітничого-Селянського уряду «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» від 22 січня 1919 р. прирівняв релігійні організації до приватних товариств та союзів, позбавляв їх власності [1, арк. 49]. Але на відміну від РСФРР, релігійні об'єднання не були позбавлені статусу юридичної особи. В серпні 1920 р. РНК УСРР привів свої документи у відповідність до декретів РНК РСФРР, тому даний статус втрачався. Цивільний кодекс УСРР 1922 р. визначав юридичних осіб як «об'єднання осіб, установи або організації, що можуть набувати права на майно, вступати в зобов'язання, позивати та відповідати на суді», релігійні організації таких прав не мали.

Здійснюючи антицерковну політику, комуністичне керівництво керувалось певними розрахунками. На думку А.М. Фесенка держава мала справу не з єдиною церковною інституцією, а з окремими релігійними громадами [2, с. 112]. Досягти своєї стратегічної мети – знищення церкви, більшовицькі діячі прагнули не лише шляхом створення нових конфесій, а й дробленням єдиної структури на окремі общини. В життєдіяльності церкви як єдиного організму важливе місце займає ієрархія священства, тому політика влади направлялась на її ліквідацію. Священники, були значно обмежені у своїх правах. Зокрема не мали право голосу, храми та церковне майно передавались в користування релігійної громади, а не священників, община фактично наймала ієреїв для відправлення служб. Духовного пастора називали дармоїдом, суспільним паразитом не так з етичних міркувань, як політичних [3. с. 37].

Община висловлювала свою приналежність до відповідної конфесії в силу своїх духовно-моральних засад.

Все майно церкви ставало власністю держави та перебувало в розпорядженні місцевих рад робітничих та селянських депутатів. Храми передавались в безоплатне та безстрокове користування віруючим. Спочатку це питання не було чітко врегульовано. В 1920 р. була видана «Інструкція про застосування законоположень про відокремленню церкви від держави та школи від церкви, кількість осіб, які могли створити релігійну громаду становила не менше 20-ти, з 1923 р. не менше 50-ти. Реєстрацію почали здійснювати губернські та повітові ліквідаційні комісії та підвідділи з відокремлення церкви від держави, що створювались у складі у складі губернських і повітових відділів юстиції. На території Вінниччини зафіксовані факти подачі громадянами заяв для передачі їм у користування молитовних будинків з відповідними предметами культу. Ліквідаційна комісія по відокремленню церкви від держави при Липовецькому бюро юстиції розглядала на своїх засіданнях в січні-лютому 1922 р. питання про взяття на облік церковного майна, що перебувало на території повіту, складення інвентарного опису церковного майна. Також згаданий ліквідком визначив двомісячний термін на прийняття богослужбових приміщень в безкоштовне користування, схвально розглянув заяви представників релігійних громад в с.Копіївка та м.Липовець про передачу їм в користування «богослужбових приміщень з богослужбовими предметами» [4, арк. 3-7].

В листопаді 1922 р. з'явилась постанова ВУЦВК, за якою релігійна громада не мала права починати свою діяльність без попередньої реєстрації, для чого повинні бути підготовлені наступні документи: оплачена заява, квитанція про сплату гербового збору за реєстрацію, протокол установчих зборів, статут у 5-ти примірниках, список засновників у 3-х примірниках. При повторній реєстрації вимагали ще старий статут, список церковної ради. В 1923-24 рр. при відсутності договору або статуту храм опечатували чи накладали штраф [5, арк. 101]. В Білопільському районі, який відносився тоді до Бердичівського округу Київської губернії перевірка здійснювалась за такими пунктами: 1. Чи має община договір? 2. Коли договір складений? 3. Ким складений? 4. Чи існує опис майна? 5. Ким затверджений? 6. Склад церковної ради та список духовних осіб [5, арк. 100].

Здійснювалась реєстрація та перереєстрація служителів культу, від псаломщика до настоятеля, звільнялись від перереєстрації лише ті, що подали заяву про відмову від духовного сану. Тодішнє керівництво проявляло пильну увагу до церковних осіб. Реєстраційна картка священнослужителя містила такі пункти: назва храму, приналежність до общини, ПІП, рік народження, місце народження, місце проживання, національність, рідна мова, до якого стану належав до отримання духовного звання, освіта, належність до політичної партії, чи є родичі засуджені радянською владою, коли, за що, де відбувають покарання, релігійні вірування, обов'язки на даний момент, де і ким рукоположений, де служив з часу отримання

духовного сану, на якій мові здійснює богослужіння, на якій мові повинно здійснюватись богослужіння, розмір винагороди за здійснення служб, чи має підсобні заняття, доходи, володіння землею та майном на даний момент та до революції, чим займався до 1917 р., в 1917 р., в 1918 р., в 1919 р., чи служив в Червоній армії, арміях Петлюри та Денікіна, поліції, Державній варті, відношення до радянської влади, до відокремлення церкви від держави, до останніх подій в житті Православної церкви [5, арк. 437-438].

Реєстрація служителів культу стосувалась усіх релігійних течій, духовні особи, незалежно від того чи перебували вони на службі чи ні, повинні були з'явитись для цієї процедури в райвиконком.

Проводився ретельний опис церковного майна, при чому обов'язково в присутності представника ліквідаційної комісії. Релігійна громада несла відповідальність за збереження майна, за технічний стан будівлі, при неналежному її утриманні договір користування могли розірвати. Підстав для закриття храму було чимало. При необхідності проведення ремонтних робіт, община зверталась до районного чи окружного начальства за дозволом на збір пожертвувань, без дозволу віруючі навіть не мали права включити це питання в порядок денний зборів громади. Окріквідком чітко міг визначити часові рамки проведення збору добровільних пожертвувань [5, арк. 224]. В січні 1924 року з'явився циркуляр НКВС, що дозволяв збір добровільних пожертв для покриття витрат пов'язаних з володінням культовим майном, тому питання утримання молитовних будинків дещо спростилося [5, арк. 241]. Під наглядом районної та окружної адміністрації залишались питання утримання релігійною громадою священників, проведення перевиборів церковної ради та інше.

В безкоштовне користування передавався лише храм, всі інші будівлі, що відносились до даного храму могли здаватись райвиконкомом в оренду. Земля, що оточувала церковну будівлю та була огороженою також здавалась віруючим в безкоштовне користування. Але земельний податок накладався на рівні з іншими земельними ділянками. Місцеве керівництво під приводом неналежного стану будівель вдавалось до спроб закриття та продажу храмів, перевлаштування їх на культурно-просвітницькі потреби. Громадяни змушені були подавати скарги у ВУЦВК та РНК УСРР, тому з'явилися відповідні циркуляри НКВС з цього приводу. В них вказувалось, що ні райвиконкоми, ні інші місцеві інстанції не мають права розпоряджатись ні старими храмами, ні новими недобудованими, всі приміщення релігійного характеру знаходяться у віданні Окріквідкомів, без їх дозволу ніякі постанови щодо долі культових будівель не повинні виноситись [6, арк. 253].

Процес реєстрації та перереєстрації статутів, договорів релігійних громад, священнослужителів був тривалим, проводився періодично. В цьому плані можна навіть виділити окремі етапи: 1920-22 рр., 1923-24 рр., 1925-27 рр. Віруюче населення нашого краю перебувало у постійному очікуванні, що від них почнуть вимагати нових описів, списків, договорів, статутів та будь-яких інших документів. Потрібно віддати належне подільським громадам, які

змогли самоорганізуватись, провести збори, сформувати церковні ради, підготувати всі необхідні документи, зареєструвати їх у відповідних органах, взяти на себе усю господарську та фінансову сторону цього процесу, утримання священників та інших церковних осіб. Відстоювання права сповідувати свою віру проходило в умовах посилення антицерковної політики радянської влади, шаленої антирелігійної пропаганди. Незважаючи на це, архівні дані дають нам приклади масової підтримки православних конфесій жителями краю. Такий висновок можна зробити аналізуючи списки членів релігійних громад на території Вінниччини. Факти запису більшості мешканців того чи іншого населеного пункту до релігійної громади зустрічаються дуже часто. Показовим в цьому плані є Гайсинський округ тодішньої Подільської губернії. Наприклад, в 1924 р. в Ладизинському районі Гайсинського округу до релігійної громади записались: с. Тростянич – 598 чол., с. Гордіївка – 1261 чол., с. Четвертинівка – 1528 чол., с. Уляниці – 1115 чол., с. Лукашівка – 520 чол., с. Білоусівка – 1236 чол., с. Паланівка – 900 чол., с. Слобода Ладизенська – 1113 чол., м. Ладизин, Свято-Успенська церква – 668 чол. Більшість записаних були переважно хліборобами, працювали біля землі, відносились до незаможних селян. Належали названі громади до так званої тихонівської слов'янської церкви, лише жителі с. Лукашівка та община Свято-Успенської церкви м. Ладизина відносились до УАПЦ. [7, арк. 16-127]

В 1927 р. був прийнятий Адміністративний кодекс УСРР, який набув чинності 1 лютого 1928 року. Він містив у собі правила про культу. 29 грудня 1928 р. НКВС УСРР затвердив Положення «Про порядок організації, діяльності, звітності і ліквідації релігійних громад та систему обліку адмінорганами складу релігійних громад та служників культу». Державно-церковне протистояння перейшло у нову фазу.

Таким чином, можна стверджувати що в 1920-х на території сучасної Вінниччини реєстрація релігійних общин здійснювалась відповідно до вимог на правил УСРР, для комуністичного керівництва краю вона стала способом обмеження та протидії діяльності релігійних організацій, для жителів краю - способом відстоювання, збереження своєї віри. Політико-релігійні процеси зазначеного періоду свідчать про прагнення представників радянської влади ліквідувати церковні інституції, викоринити релігію шляхом встановлення норм та процедур, які унеможлилювали діяльність церковних організацій. Незважаючи на це жителі подільських районів відстоювали свої релігійні та народні традиції, своє право на свободу совісті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Ф. 2. Оп. 1. Спр. 14. арк. 49.
2. Фесенко А.М. Особливості державної політики щодо реєстрації релігійних громад на Донеччині у 20-х рр. XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство. 2009. №2. С. 112-115.
3. Добіжа В. Колесник О. Антицерковні кампанії радянської влади на Поділлі // Часопис української історії. 2017. Випуск 36. С. 35 – 44.

4. Державний архів Вінницької області (далі ДАВіО) Ф. Р-456. Опис 1. Спр. 43. 38 арк.
5. ДАВіО Ф. Р-4083. Опис 1. Спр. 262. 486 арк.
6. ДАВіО Ф. Р-4083 Опис. 1. Спр. 27. 299 арк.
7. ДАВіО Ф. Р-196. Опис 1. Спр. 85. 216 арк.
8. Андрусишен Б.І., Бондаренко В.Д. Формування державно-церковного антагонізму в УСРР у 20-30-х рр. XX ст. // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 Економіка і право. 2015. Випуск 30. С. 80 – 92.
9. Бездітько Б. М. До характеристики статусу суб'єктів культу в управлінських відносинах із апаратом УСРР у період реалізації державної політики по відокремленню церкви від держави і школи від церкви // Гілея. 2017. Випуск 118. С. 100-105.
10. Андрушак Р. І. Реєстрація Римо-католицьких громад на Вінниччині в 20-х рр. XX ст. як прояв антикатолицького вектора радянської релігійної політики // Наукові записки ВДПУ. Серія Історія. 2015. Випуск 23. С. 51-55.
11. Владиченко Л. Процедура реєстрації релігійних організацій – актуальне питання державно-конфесійних відносин в Україні // <https://www.religion.in.ua/main/daycomment/18863-procedura-reyestraciyi-religijnix-organizacij-aktualne-pitannya-derzhavno-konfesiijnix-vidnosin-v-ukrayini.html>.

Білик Ганна, Вальчук Олена

**ОПІР СЕЛЯНСТВА НАСИЛЬНИЦЬКОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ НА
ПОДІЛЛІ 1929-1933 РР.**

Колективізація вважається однією з найжахливіших трагедій українського народу минулого століття. Запроваджена політика колективізації супроводжувалася боротьбою з «антирадянським елементом» та розкуркуленням, що супроводжувалося жорстокістю, насильством та нещадною політикою з боку радянського керівництва. То була справжня війна радянського режиму проти власного народу, відлуння якої чути і дотепер.

Актуальність теми полягає в тому, що період, який досліджувався є надзвичайно важливим для українців. Пройшло майже століття від зазначеного періоду, але питання села та землі є актуальним і в наш час. Сучасний стан сільського господарства й реформи, які здійснюються зараз в українському селі, викликають суперечки між керівництвом держави та населенням. Важливим моментом є врахування і засвоєння негативного досвіду радянського минулого. Це повинно стати одним із факторів при ухваленні управлінських рішень для політичних лідерів сучасної України. Успішна реалізація будь-яких реформ залежить від сприйняття. Головна мета у «навчанні вчитися» на помилках власної країни, адже уміння усвідомлення й аналізування історичних помилок допоможе запобігти їх повторенню.

Метою роботи є на основі аналізу історичних джерел та літератури висвітлити опір селянства проведенні суцільної колективізації на Поділлі упродовж 1929 р. - 1933-х р.

Мета реалізується через вирішення таких дослідницьких завдань, як аналізу та визначення основних форм опору селянства.

Історії колективізації в Україні присвячена значна кількість праць, які видавалися як в Україні, так і за її межами, але багато аспектів